

LIVIU REBREANU

Pădurea spânzuraților

Prefață, fișă biobibliografică
și referințe critice
de Lucian Pricop

EDITURA LIVIU REBREANU

CUPRINS

<i>Prefață</i> (Lucian Pricop).....	7
<i>Fișă biobibliografică</i>	14
<i>Referințe critice</i>	16
<i>Notă asupra ediției</i>	21
PĂDUREA SPÂNZURAȚILOR	
Cartea întâi	27
Cartea a doua	106
Cartea a treia	177
Cartea a patra	239

PREFAȚĂ

*Viața este o chestiune de nervi, de fibre, de
celule formate cu încetul, unde se ascunde gândirea...*

Oscar Wilde

Debutul lui Liviu Rebreanu a fost consemnat în revista sibiană „Luceafărul“, în 1908, cu nuvela *Codrea*. La un an după debut publică în *Convorbiri literare* (1909) o nouă nuvelă purtând titlul *Volbura dragostei*. Au urmat volumele de nuvele: *Golanii*, *Mărturisiri* (1916), *Răfuiala*, *Calvarul* (1919). Primul său roman, *Ion* (1920), a fost distins cu premiul Academiei Române. În 1921 publică nuvela *Catastrofa*, ce prefigurează tematic romanul *Pădurea spânzuraților* (1922). Urmează *Răscoala* (1932) și încă multe alte texte insuficient citite astăzi. Între acestea, de un interes aparte sunt comedii: *Cadrilul* (1919), *Plicul* (1923) și *Apostolii* (1929).

Pădurea spânzuraților, unul dintre primele romane românești ce experimentează inspirat tehnici de introspecție psihologică, a creat un caracter memorabil, paradigmatic: Apostol Bologa, personaj inspirat din viața și moartea dramatică a lui Emil Rebreanu, fratele scriitorului. Precedat de nuvelele: *Hora morții*, *Catastrofa* și *Ițic Ștrul dezertor*, purtătoare ale unui mesaj comun, romanul *Pădurea spânzuraților* valorifică o teză pacifistă, accentuând până la forme de tragism protestul contra războiului.

Primul Război Mondial și implicarea statului austro-ungar în această conflagrație mondială a creat situații paradoxale: oameni puși în situația de a lupta împotriva propriilor națiuni. O schismă de această natură are de îndurat și locotenentul român Apostol Bologa,

care, judecând la nivelul experiențelor din roman, nu este o circumstanță izolată; drama sa e în același timp drama sublocotenentului ceh Svoboda, a stegarului polonez și a multor altora, înfățișați în tabloul braniștei (*pădure bătrână*) cu spânzurați, imagine a unei zguduitoare priveriști descrise cu prilejul trecerii lui Apostol Bologa, arestat, în drum spre Curtea Marțială, pentru a fi condamnat.

Viața scurtă a personajului principal este urmărită de autor încă din anii de școală în Parva, lângă Năsăud. I se imprimă de la această vârstă o educație religioasă din partea mamei sale, și în același timp tatăl său îi cultivă puternice sentimente naționale. Este un elev strălucit: „Cartea îl pasiona.“ Când termină clasa a IV-a la liceul din Năsăud, prezintă un certificat ce trebuie să fi umplut de mândrie inima tatălui său, care găsește de cuviință să-i spună, în prezența doamnei Bologa, câteva cuvinte presărate cu citate latinești, amintindu-i și de străbunul Horia, tras pe roată la Alba Iulia. Scena se petrece într-o atmosferă solemnă, stând în picioare. Tatăl amintește totodată fiului său, devenit acum bărbat, cuvinte cu o vibrație îndepărtată, ce nu pot fi uitate niciodată: „Viața și lumea sunt pline de taine grele“; dar mai ales trebuie accentuat sfatul menit să stabilească un puternic echilibru moral în viața fiului său: „Să năzuiești mereu a dobândi stima oamenilor, și mai ales a ta însuși.“ Este aceasta o învățătură cu rezonanță și implicații de înaltă conștiință umană. În scurt timp (era abia în clasa a cincea, „spre Crăciun“), Apostol Bologa rămâne fără tată. Pierderea e suportată greu de tânărul „cu sufletul zdrențuit de îndoieli și sigur că și-a pierdut rostul în lume“. Își regăsește însă echilibrul și la douăzeci de ani era un tânăr „înălțuț, foarte zvelt, cu o frunte albă foarte frământată, cu părul castaniu, lung și dat pe spate...“ iar printre trăsăturile morale se precizează: „Se făcuse gânditor, chiar visător, cu apucături romantice, cu hotărâri încăpățănate.“

Împotriva voinței mamei lui, de a urma teologia (după sfatul protopopului Groza), Apostol Bologa le mărturisește deschis că el nu mai crede în Dumnezeu și, în urma unei cereri adresate Ministerului Instrucției, i se aprobă un loc într-un colegiu studentesc în Budapesta pentru a urma filosofia. Învăță și aci în mod strălucit. Se înrolează însă, la mijlocul studiilor, în armata austro-ungară, cu toate

că ar fi fost scutit (fiind fiu de văduvă). Dar intrigat de admirația logodnicei sale Marta Domșa pentru un ofițer ungar, ia o asemenea hotărâre pentru a-i demonstra că e capabil de fapte vitejești.

Într-adevăr este un ostaș de elită. Se acoperă de bravuri pe frontul din Galiția. În Italia e rănit, distins cu decorații; e ales în completul de judecată al tribunalului militar la condamnarea locotenentului ceh Svoboda. Scena execuției lui Svoboda constituie începutul romanului. Într-o atmosferă apăsătoare și încordată își face apariția la locul spânzurătorii și căpitanul ceh Otto Klapka, prezent în ziua aceea la regimentul 50 de artilerie, acolo unde era și Apostol Bologa. Între cei doi ofițeri începe o discuție pe tema vinovăției lui Svoboda, dezertor de pe front, în urma știrii că, în timp ce el lupta, tatăl său fusese condamnat la moarte sub motivul că ar fi colaborat cu dușmanii.

Complexitatea proceselor sufletești trăite de personaje crește, mai ales, pentru că, în condițiile unei aspre constrângeri și suprimări a libertății de gândire și acțiune exercitate de statul austro-ungar, atât Bologa cât și Klapka nu-și pot spune tot ce gândesc. Frământările de conștiință ale locotenentului român se intensifică și în fața unor banale îndoieli formulate de căpitanul ceh, nu direct, ci mai mult prin ceea ce nu spune, prin ezitățile și pauzele marcate prin punctele de suspensie: „– O, Doamne,... dovezile... când e vorba de viața unui om...” Încercarea făcută de Apostol Bologa spre a-l convinge pe Klapka de vinovăția condamnatului sună cu totul neconvincător cu tot efortul zadarnic făcut de Apostol de a se convinge, parcă, în același timp, și pe sine însuși de adevărul argumentelor aduse. Relatând că Svoboda nu și-a tăgăduit vinovăția și „n-a vrut să răspundă la întrebările președintelui“, privindu-i pe toți „sfidător, pe rând, cu un fel de dispreț falnic...” și „chiar sentința de moarte a privit-o zâmbitor și cu niște ochi...“, sunt toate informații menite să demonstreze că, în timp ce Bologa vrea să acuze, ceea ce transpare este un soi de admirație pentru demnitatea și siguranța ofițerului ceh condamnat, dar convins că a acționat conform legilor adevărului, cinstei, îndatoririlor morale.

De aci înainte frământările de conștiință nutrite de lupta între îndeplinirea datoriilor față de stat și îndeplinirea îndatoririlor față de

propria sa națiune se intensifică neconținut. Trăiește crize tot mai puternice, culminând cu trimiterea lui pe frontul de la Ghimeș, să lupte împotriva propriilor frați. Generalul austriac Karg îl tratează cu răceală cazonă și-l privește cu dușmănie când Bologa cere să nu fie trimis pe frontul românesc. E repartizat însă la o coloană de aprovizionare cu muniție, în spatele frontului, în satul Lunca, unde se logodește cu Ilona Vidor, fiica unui țaran maghiar, după ce puțin mai înainte rupsesse logodna cu Marta Domșa, pentru motivul că aceasta vorbise în prezența lui, în limba maghiară, cu un ofițer de honvezi.

Hotărârea de a dezerta, luată cu ceva timp în urmă și amânată temporar, îl urmărește obsesional și trebuie împlinită, imediat după ce e anunțat că va face iarăși parte din tribunalul militar, să-i pedepsească cu moartea pe țăranii români din Lunca, pentru simplul motiv că își araseră ogoarele din zona frontului fiind învinuiți, de aceea, de fraternizare cu dușmanii. Este însă prins și, în aceeași zi, în aceeași ședință la care trebuia să compară ca judecător, Bologa este judecat și condamnat la moarte prin spânzurare. Aceasta este, concentrând mult faptele, acțiunea romanului *Pădurea spânzuraților*.

Începând cu prima frază a romanului: „Sub cerul cenușiu de toamnă ca un clopot uriaș de sticlă aburită, spânzurătoarea nouă și sfidătoare, înfiptă în marginea satului, întindea brațul cu ștreangul spre câmpia neagră, înțepată ici-colo, cu arbori arămii“, se constată o acumulare supradimensionată de epitete: „cenușiu, uriaș, aburită, sfidătoare, neagră, înțepată, arămii“; această aluvionare de explicitări atributive continuă și în frazele următoare: „păroasă, roșie (fața), galben, lipicios (lut), tomnatic, umed, trist (vânt)“.

O altă preferință stilistică, cu funcție de abstragere a realului și vehicul spre idee, este recurența comparațiilor: „Cerul cenușiu de toamnă ca un clopot uriaș de sticlă aburită...“, „Bine... bine... șopti dânsul cu o voce ca un suspin...“, „pârâul alerga la vale cu sclipiri argintii ca un copil zburdalnic“..., „în război viața omului e ca floarea, (spune țăranul, un caporal) se scutura te miri de ce...“, vântul suflă „ca o chemare prelungă, confuză, ademenitoare“ (când Bologa e hotărât să dezerteze), „...vârfurile plopilor se înalță ca niște mâini negre imploratoare, spre cerul vânat, ciuruit de stele“, „în sufletul lui

Apostol scotea veșnic capul același cuvânt, ca un cadavru la marginea apei“ ș.a.

Trăsătura cu totul originală a stilului acestui roman este natura-lea, o anumită spontaneitate manifestată în mod deschis în felul de a vorbi al personajelor. Nu există o cenzură a cuvintelor din rațiuni exterioare: pentru că ar fi prea dur, sau pentru că ar trăda o anumită impulsivitate de moment a unui personaj, dimpotrivă totul este înregistrat live. Astfel, de exemplu, Apostol Bologa venit să verifice stadiul pregătirilor pentru spânzurarea lui Svoboda, intrigat de o anumită încetineală a lucrărilor (ostași obligați la asemenea corvezi), izbucnește intrigat: „foarte nervos cu vocea zgârietoare“: „Scaunul, caporal! Unde-i?... Ce te uiți ca un nerod?... Din pământ să-mi scoți un scaunel, ai înțeles? Și în două minute să fii înapoi!... Aide, mișcă, ce mai caști gura?“ Sau în scena întâlnirii lui Bologa arestat, cu cel mai bun prieten al său, Klapka, acesta îi spune sub tensiunea unor emoții zguduitoare: „– Am să te apăr eu, Bologa!... Vreau să te scap!... Auzi?... și clătînând din cap: Nenorocitul!“

Fraza la Rebreanu nu este prefabricată, ea răspunde unui comandament de origine psihologică; este sacrificată muzicalitatea sau frumusețea exterioară a propoziției în favoarea preciziei notației psihologice. Cuvintele trebuie să reflecte cu exactitate stările sufletești ale personajelor: îndoiala, neliniștea, apăsarea, teama, nesiguranța, stările impulsive sau de mare confuzie etc.

Există însă o surprinzătoare arhitectură interioară a construcției romanești, de altfel cea care impune un stil rebreanian, o tehnică a compoziției și facerii personajelor specifică. Simetria acțiunii romanului, deloc forțată, se justifică tot la nivelul obsesionalului, astfel transferat ca stare și lectorului. Cartea începe și se termină în aceeași atmosferă sinistă, atât de greu de suportat; peste toate personajele apasă umbra chinuitoare a aceleiași drame în care fiecare se zvârcolește într-o anumită măsură. Apostol, doamna Bologa, Svoboda, Klapka, mulțimea de ostași striviți de eforturile nemăsurate ale războiului, toți trăiesc în umbra acelorași amenințări și veșnice neliniști.

Înlănțuirea episoadelor este făcută atât de firesc, încât rivalizează cu existența în sine. Avem de-a face cu un transfer dinspre literatură spre lume și invers, dirijat de o mărturisire a omului

Rebreanu. Cu toate că Apostol Bologa substituie, ca personaj, pe fratele scriitorului, Liviu Rebreanu n-a colorat nimic, n-a umbrat anumite scăderi ale personajului și nu i-a slăbit meritele. A înregistrat totul cu un mare simț al echilibrului, subliniind deopotrivă cele mai variate aspecte și a rezultat astfel un om adevărat nu o simplă convenție sau joc al fanteziei. Sunt surprinse în personaj, în mod realist, etapele evoluției sale. Nu e prezentat în lumina uneia sau alteia dintre însușirile omenești, ci complex și pus în situația de a părăsi convingeri mai vechi. Astfel, un timp, pe front, se manifestă exclusiv ca un onest cetățean, executând orbește ordinele venite din partea reprezentanților statului, nu apreciază datoria patriotică a celorlalți de a lupta împotriva propriilor națiuni; înțelege aceasta abia mai târziu când e pus în aceeași situație dramatică de a lupta pe frontul din Transilvania împotriva românilor. Forme deosebite ale superiorității umane nu manifestă iarăși decât mai târziu când se apropie în mod egal de oameni, indiferent de naționalitate sau poziția lor socială. În ultima etapă a evoluției sale tratează în mod egal pe țăranii români și țăranii maghiari și se împrietenește cu Ilona, fiica țăranului maghiar Paul Vidor. Distingem așadar trei stadii de evoluție în formarea morală a lui Apostol Bologa:

1. La început trăiește doar cu convingerea că omul trebuie să-și facă doar datoria față de stat.

2. Începe să înțeleagă tot mai clar datoria față de propria sa națiune.

3. Înțelege că a-și iubi și a-și face datoria față de propria sa națiune înseamnă a iubi și a respecta în egală măsură toate celelalte națiuni. Sunt, de altfel, trei stadii corespunzătoare unor noțiuni dintr-un caiet de însemnări al lui Liviu Rebreanu.

Prezența lui Otto Klapka în acțiunea romanului este determinantă, exercitând cea mai mare putere de înrăurire asupra lui Apostol Bologa. Intrarea sa în scenă este realizată printr-o imagine literară de o mare forță expresivă: „Ofițerul se apropie șovăitor. Vântul îi flutura pulpanele mantalei, împingându-l parcă spre o țintă nedorită. Era mijlociu ca statură și avea puțină barbă, [...] deși altfel nu părea mai mult de treizeci și cinci de ani. De sub casca de fier lătăreață, fața lui rotundă și bălaie apărea chinuită, mai cu seamă din pricina

ochilor cafenii, mari și ieșiți din orbite, care priveau înfrigurați stâlpul spânzurătorii, fără să clipească, cu un nesaț bolnăvicios. Gura, cu buzele cărnoase, era strânsă într-un spasm dureros, tremurător. Măinile îi atârnavu țepene, aproape uitate.“

Toată înfățișarea lui trădează, chiar dacă nu rostește nimic clar, protestul înverșunat în această tacită dezaprobare pentru asemenea acte nedrepte și barbare de a spânzura oameni nevinovați.

Tot un protest împotriva războiului manifestă, prin atitudinea lor, căpitanul rutean Cervenco sau locotenentul evreu Gross. El spune indignat: „– Statul!... Statul care ucide!... În spate statul nostru, în față statul dușman și la mijloc noi, cei osândiți să murim ca să asigurăm huzureala câtorva tâlhari care au pus la cale măcelul milioanei de robi inconștienți!“

Despre societate și despre existență în general glosează surprinzător și masa de ostași. În timp ce la popotă se duc discuții aprinse pentru a se găsi teoretic o cale de împăcare între națiuni și de a soluționa astfel problema națională, masa de ostași a izbutit cu multă vreme înainte această performanță. Când într-una din zile locotenentul maghiar Varga îl întreabă pe un ostaș croat ce este (ca naționalitate), acesta îi răspunde dintr-odată: „– Soldat!“ Răspunsul edificator pentru a arăta că diferențierile naționale între luptătorii care duceau greul războiului nu se mai făceau între soldați și nu mai intrau în discuție.

Personaje secundare în roman sunt: generalul austriac Karg, rigid, manifestând o judecată strâmtă, și îngâmfatul locotenent maghiar Varga, amândoi reprezentanți ai puterilor dominante. Ei și toți cei asemenea lor sunt vizați de Liviu Rebreanu când spune într-una din însemnările sale: „Războiul e cea mai crâncenă dovadă a iresponsabilității omului...“

Tradus în paisprezece limbi, *Pădurea spânzuraților* este un roman revelator pentru traumele de conștiință pe care le trăiește societatea umană în vreme de război și care ating, otrăvind-le, toate funcțiile vitale.

Lucian Pricop